

Черкашина К. Ф., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи та фінансового моніторингу, Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь, Україна

ORCID ID: 0000-0001-8651-3883

e-mail: portosik29@gmail.com

Ефективність державного регулювання та нагляду за небанківськими фінансово-кредитними установами

Анотація. У статті проведено аналіз основних аспектів державного регулювання та нагляду за небанківськими фінансово-кредитними установами. Розглянуто основні органи, які здійснюють регулювання компаній, які надають фінансові послуги в Україні. Проаналізовані основні результати державного регулювання та нагляду в Україні у площині кількості вжитих заходів: накладення штрафів та виключення фінансових установ з реєстрів. Проведене дослідження показало, що кількість небанківських фінансово-кредитних установ має значну волатильність. Серед фінансових посередників, кількість яких зменшується за останні роки, можна виділити наступні: страхові компанії, кредитні спілки та ломбарди. До числа небанківських фінансово-кредитних установ, кількість яких збільшується, відносять фінансові компанії. Нерівномірність державного регулювання та нагляду призводить до асиметричності розвитку небанківських фінансово-кредитних установ. Результатом такої асиметричності є перенасичення ринку певними видами фінансових послуг та брак інших.

Ключові слова: регулювання; нагляд; законодавство; небанківські фінансово-кредитні установи; фінансові компанії.

Cherkashyna Ekateryna, PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Banking and Finance Monitoring, University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, Ukraine

The effectiveness of state regulation and supervision of non-banking financial and credit institutions

Abstract. Introduction. Ukraine has a typical bank-centered model of the financial market. The banks are predominance among all financial intermediaries in this model. That is why the supervision and regulation are primarily considered banking. It should be noted that the requirements for banking institutions are constantly rising both in relation to the size of capital and the standards of liquidity, profitability and other. At the same time, the requirements for the activities of non-bank financial and credit institutions are much milder than for banks both in the area of capital and in relation to the standards of activity. Last years almost half of the banks have disappeared from the financial sector, and no new ones have emerged. At the same time, the number of non-bank financial institutions, such as financial companies, has grown rapidly. Financial companies primarily carry out one of the banking functions, namely lending and currency exchange transactions.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the effectiveness of state regulation in Ukraine with the further development of directions for its improvement.

Results. The regulation is a mechanism to ensure that financial institutions enforce current legislation. Supervision is a monitoring of the activities of a non-bank financial and credit institution. Among the priority areas of prudential supervision activities of non-bank financial and credit institutions are the control over compliance with the requirements for disclosure of information, risk management, redundancy and increasing liability of financial institutions for violation. According to the results of the prudential supervision in 2017, 1,177 measures of influence were applied (39.2% less than in the previous year). To financial companies - 373; to credit unions - 278, to insurance companies - 236, to pawnshops - 134, to lessors - 125, to subjects of non-state pension provision - 23, to governors of the Federal Reserve and FON - 8.

Conclusions. Non-compliance by financial institutions with regulatory requirements is a direct threat to the violation of the rights of consumers of financial services. Indicators of the effectiveness of state regulation and supervision are low volatility of non-bank financial institutions, as well as improvement of their qualitative indicators.

Key words: regulation; supervision; legislation; non-bank financial and credit institutions; financial companies.

JEL Classification: G23

Постановка проблеми. Враховуючи той факт, що для України є характерною банкоцентрична модель фінансового ринку, в межах якої банки переважають серед усіх фінансових посередників, нагляд і

регулювання розглядається в першу чергу саме банківське. При цьому слід зазначити, що вимоги до банківських установ постійно підвищуються як відносно розміру капіталу, так і нормативів ліквідності,

рентабельності та іншого. Наразі здійснюється корегування основної 368 інструкції, яка регулює діяльність банківських установ. У той же час вимоги до діяльності небанківських фінансово-кредитних установ є значно м'якшими, ніж до банків як у площині капіталу так і стосовно нормативів діяльності. Це привело до того, що за останні роки з фінансового сектору виведені майже половина банківських установ, що становить близько 100 одиниць та не з'явилися нові. У той же час, кількість небанківських фінансово-кредитних установ, таких як фінансові компанії, стрімко зростає. Фінансові компанії здійснюють, здебільшого, одну з банківських функцій, а саме кредитування та валютообмінні операції. Така ситуація обумовлює необхідність аналізу регулювання та нагляду в Україні, оцінки його ефективності та розробки пропозицій щодо покращення даної ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням регулювання та нагляду за небанківськими фінансово-кредитними установами присвячені праці багатьох вітчизняних науковців. Так, С. В. Науменкова та В. І. Міщенко зазначають, що ефективність регулювання та нагляду за фінансовим сектором значною мірою залежить від того, якою є його інституційна структура, наскільки чітко визначено завдання органів державного регулювання та нагляду [1; 2]. Пшик Б. І. наголошує, що світова фінансова криза вплинула негативно на український небанківський сектор, що привело до зниження ринкової вартості фінансових інструментів, особливо страхових компаній і недержавних пенсійних фондів [3]. Однак, враховуючи значний внесок вітчизняних науковців у розвиток даної проблематики, проаналізувавши вітчизняне законодавство з даного питання, а також публікації зарубіжних вчених, недостатньо розробленими залишаються питання щодо пошуку механізмів ефективного державного регулювання ринку небанківських фінансово-кредитних установ.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є аналіз ефективності державного регулювання в Україні з розробкою надалі напрямів щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання діяльності небанківських фінансово-кредитних установ здійснюється шляхом безпосереднього регулювання та наглядом за їх діяльністю. Обґрунтуємо, як співвідносяться такі поняття як регулювання, нагляд та законодавство, що регулюють діяльність небанківських фінансово-кредитних установ.

Так, регулювання можна визначити як сукупність методів, форм та інструментів, які використовує держава через уповноважені органи на регулювання економічних та соціальних процесів, що виникають на ринку небанківських послуг з метою захисту інтересів споживачів фінансових послуг. При цьому слід зазначити, що держава через уповноважені органи

використовує як економічні, так і адміністративні інструменти. Економічні методи включають фінансування та стимулювання, а також оподаткування діяльності небанківських фінансових установ. До адміністративних інструментів відносяться ліцензування, встановлення обсягів статутного капіталу, нормативів платоспроможності, ліквідності та інше. Серед цілей адміністративних методів є інформування учасників ринку небанківських фінансових послуг про зміни у законодавстві щодо певних норм та нормативів.

Захист прав інвесторів та споживачів фінансових послуг здійснюється шляхом використання різноманітних інструментів, які унеможливають порушення національного законодавства основними учасниками-постачальниками послуг, а також створення відповідної інфраструктури, що формує рівні можливості для доступу всіх суб'єктів до ринку фінансових послуг, а також розробки тактичних цілей, що дозволять досягти стратегічні цілі розвитку ринку небанківських фінансових послуг в Україні.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що регулювання – це механізм забезпечення виконання фінансовими установами чинного законодавства.

На противагу регулюванню можна визначити поняття нагляду за діяльністю небанківських фінансово-кредитних установ. Нагляд можна трактувати як моніторинг діяльності небанківської фінансово-кредитної установи. При цьому слід зазначити, що нагляд здійснюється як безпосередньо на місці, так і шляхом перевірки показників діяльності фінансово-кредитної установи. При цьому слід зазначити, що у більшості випадків нагляд на місці завжди передує моніторингу та перевірці діяльності фінансово-кредитних установ на основі показників та звітів, які вони надсилають з певною періодичністю до наглядового органу. Інспекційні перевірки, у свою чергу, відбуваються як за чітко встановленими графіками, так і можуть бути ініційованими наглядовими органами при виникненні у них певних сумнівів або підозр стосовно діяльності фінансово-кредитної установи. За інформацією Нацкомфінпослуг у 2017 році серед пріоритетних напрямків пруденційного нагляду за діяльністю небанківських фінансово-кредитних установ були контроль за дотриманням вимог щодо розкриття інформації, управління ризиками, резервування та підвищення відповідальності фінансових установ за порушення зазначених вимог [4].

Своєрідним забезпеченням успішної та правової реалізації як регулювання так і нагляду є законодавча база. Законодавство при цьому є складовою інфраструктури забезпечення здійснення регулювання та нагляду. При цьому можна виділити три рівні законодавства: міжнародне, національне загальнодержавне, а також нормативно-правові документи,

видані відповідними регулюючими органами. Україна є членом багатьох міжнародних організацій, відповідно, враховує міжнародне законодавство, в т. ч. міжнародні Директиви ЄС:

1. Директива «Про посередництво у страхуванні» Європейського Парламенту та Ради 2002/92/ЄС від 9 грудня 2002 року.

2. Директива «Про діяльність установ трудового пенсійного забезпечення та нагляд за ними» Європейського Парламенту та Ради 2003/41/ЄС від 3 червня 2003 року.

3. Директива «Щодо страхування цивільної відповідальності по відношенню до використання автотранспортних засобів та забезпечення виконання зобов'язань щодо страхування такої відповідальності» Європейського парламенту та Ради 2009/103/ЄС від 16 вересня 2009 року.

4. Директива «Про початок і ведення діяльності у сфері страхування і перестраховування (Платоспроможність II)» Європейського Парламенту та Ради 2009/138/ЄС від 25 листопада 2009 року.

5. Директива (ЄС) «Про реалізацію страхових продуктів» Європейського парламенту та Ради 2016/97 від 20 січня 2016 року.

Національне законодавство представлене законами України, Конституцією, указами та кодексами. Серед основних є наступні: Конституція України; Указ президента України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг»; Цивільний кодекс України; Господарський кодекс України. Серед основних законів України можна виділити наступні: «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про кредитні спілки», «Про фінансовий лізинг», «Про страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

Третій рівень складається з розпоряджень Держфінпослуг та інших органів регулювання та нагляду. Серед таких документів можна виділити наступні: методичні рекомендації, професійні вимоги, положення. В Україні до основних органів регулювання можна віднести наступні [5; 6]:

1. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг регулює ринки фінансових послуг.

2. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку регулює ринки цінних паперів та похідних цінних паперів (деривативів).

3. Антимонопольний комітет України та інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринків фінансових послуг та отримують від них інформацію у межах повноважень, визначених законом.

4. Національний банк України регулює ринки банківських послуг та діяльність з переказу коштів.

За результатами розгляду справ про правопорушення, за напрямком пруденційного нагляду у 2017 році застосовано 1 177 заходів впливу (це на 39,2% менше, ніж у попередньому році). До фінансових компаній – 373, що на 142,0% менше, ніж у попередньому році; до кредитних спілок – 278, що на 55,9% менше, ніж у попередньому році; до страхових компаній – 236, що на 18,3% менше, ніж у попередньому році; до ломбардів – 134, що на 39,1% менше, ніж у попередньому році; до лізингодавців – 125, що на 50,2% менше, ніж у попередньому році; до суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення – 23, що у 3,8 рази більше, ніж у попередньому році; до управителів ФФБ та ФОН – 8, що на 66,7% менше, ніж у попередньому році [4]. У загальному структура прийнятих рішень за складеними актами про правопорушення за результатами пруденційного нагляду представлена у таблиці 1.

Таблиця 1 Структура прийнятих рішень за складеними актами про правопорушення за результатами пруденційного нагляду

НФКУ	Розпорядження про застосування заходу впливу (усунути порушення)	Постанови про накладення штрафів	Розпорядження про виключення з реєстрів	План відновлення фінансової стабільності
Страхові компанії	62	171	3	0
Кредитні спілки	80	135	63	0
Суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення	8	15	0	0
Фінансові компанії	76	238	59	0
Адміністратори фінансових активів для придбання товарів у групах	0	0	0	0
Лізингодавці	0	101	24	0
Ломбарди	17	99	18	0
Управителі ФФБ та ФОН	0	5	3	0
Всього	243	764	170	0

Джерело: складено автором на основі [4]

Результатом таких дій є значна волатильність кількості небанківських фінансово-кредитних установ (рис.1).

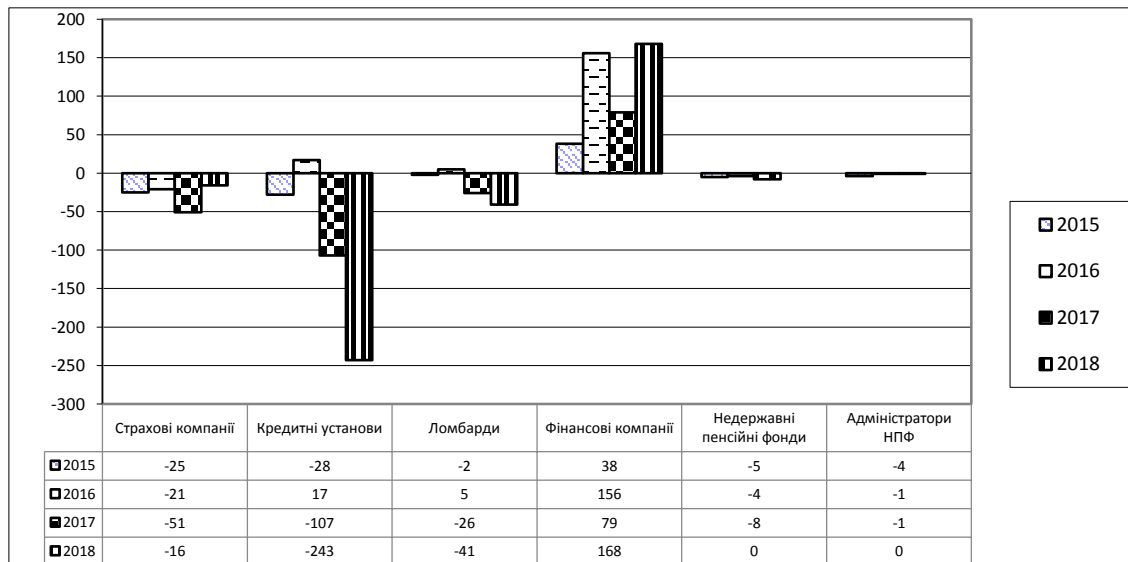

Рисунок 1 – Зміна кількості небанківських фінансово-кредитних установ в Україні у 2014-2017 рр.

Джерело: складено автором на основі [4]

Проаналізувавши основні органи державного регулювання та нагляду в Україні, а також національне законодавство, можна зробити висновок, що в Україні нагляд за банківськими та небанківськими фінансово-кредитними установами здійснюється окремо. Це може створювати ситуацію, коли одні є зарегульованими, до них вимоги є завищеними у

порівнянні з іншими, що в свою чергу приводить до асиметричності розвитку фінансових установ. Результатом такої ситуації є нерівномірність динаміки різних установ.

Так, наприклад, кількість таких небанківських фінансово-кредитних установ, як страхові компанії, постійно зменшується (рис. 2).

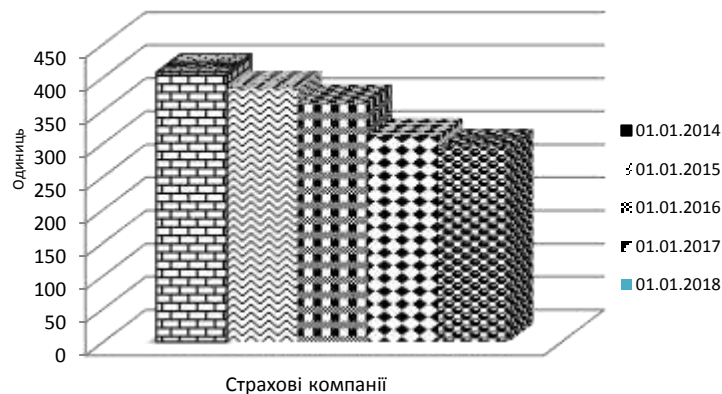

Рисунок 2 – Динаміка кількості страхових компаній в Україні у 2014-2018 роках

Джерело: складено автором на основі [4]

На противагу динаміці кількості страхових компаній можна виділити небанківські фінансово-кредитні установи, кількість яких, навпаки, збільшується (рис. 3).

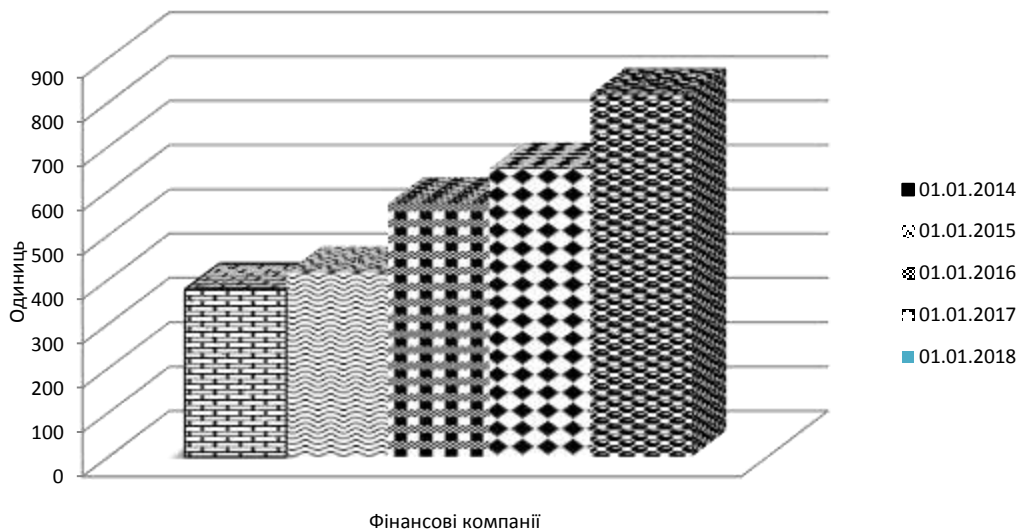

Рисунок 3 – Динаміка кількості фінансових компаній в Україні у 2014-2018 роках

Джерело: складено автором на основі [4]

Пояснити стрімке зростання кількості фінансових компаній можна підвищенням вимог до банківських установ щодо капіталу, а також нормативів щодо ліквідності, платоспроможності, вимог щодо прозорості структури власності та діяльності. Підвищення вимог до банків привело до того, що стрімко почали з'являтися фінансові компанії, які виконують ту чи іншу функцію банку. До таких компаній можна віднести ті, що здійснюють валютно-обмінні операції, здійснюють кредитування населення та інші.

При цьому слід зазначити, що у 2016 році Національний банк України ініціював законопроект стосовно регулювання небанківських фінансово-кредитних установ. Згідно з даним проектом, нагляд та регулювання ринку лізингових, страхових, факторингових компаній, кредитних спілок, ломбардів, бюро кредитних історій та інших фінансових компаній перейде до НБУ. У той же час у Національній компанії, що займається регулюванням ринку фінансових послуг, залишиться регулювання фондів фінансування будівництва, недержавних пенсійних фондів та фондів операцій з нерухомістю [7].

Проведений аналіз щодо державного регулювання та нагляду в Україні буде не повним без аналізу зарубіжного досвіду щодо регулювання діяльності небанківських фінансово-кредитних посередників. Розглянемо основні органи, що регулюють діяльність небанківських фінансово-кредитних установ у деяких країнах. У США основними органами, що здійснюють наглядові повноваження в США є наступні [8]:

1. Управління контролю за валютою (ОСС).

2. Федеральна корпорація страхування депозитів (FDIC).

3. Федеральні резервні банки (які мають повноваження щодо банків).

4. Рада, що регулює діяльність банківських холдингів.

До органів, які регулюють діяльність небанківських фінансово-кредитних установ в Хорватії відносяться [9]:

1. Комісія з цінних паперів Республіки Хорватія.

2. Агентство з нагляду за пенсійними фондами та страховими компаніями.

3. Дирекція з нагляду за страховими компаніями.

4. Агентство з страхування депозитів та банківської реабілітації.

5. Міністерство фінансів.

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що регулювання та нагляд за небанківськими фінансово-кредитними установами у різних країнах здійснюється різноманітними органами, що мають певні повноваження у регулюванні діяльності тих чи інших посередників. Важливим моментом при цьому має бути рівномірність у регулюванні, що створює рівні конкурентні умови доступу до фінансових ресурсів та забезпечує захист споживачів фінансових послуг, адже недотримання фінансовими установами нормативних вимог є прямою загрозою до порушення прав споживачів фінансових послуг. Індикатором ефективності державного регулювання та нагляду є низька волатильність небанківських фінансових установ, а також покращення їх якісних показників. Розробка інструментарію щодо оцінки якості надання послуг небанківськими фінансово-кредитними установами є перспективою подальших досліджень.

Література:

1. Науменкова С. В. Система регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн / С. В. Науменкова, В. І. Міщенко. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, 2010. – 170 с.
2. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг / С. В. Науменкова, В. І. Міщенко. – К. : Знання, 2010. – 532 с.
3. Пшик Б. І. Сучасні проблеми розвитку ринків небанківських фінансових послуг в Україні та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / Б. І. Пшик // Ефективна економіка. – 2017. – № 9. – Режим доступу <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5759>
4. Річні звіти Нацкомфінпослуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposlul.html>
5. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : закон України № 2664-III від 12.07.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>
6. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : положення № 1070/2011 від 23.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011>.
7. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://qps.ru/nNpQY>
8. The regulation of non-bank financial institutions : the United States, the European Union, and other countries (English), retrieved from: <http://qps.ru/nM3Gh>
9. Banking regulation 2018 in USA, retrieved from: <https://is.gd/J4IM3M>
10. Zdenko Prohaska, Bojana Olgić Draženović Supervision Of Non-Banking Financial Institutions In Croatia, retrieved from: <https://is.gd/5QuAla>

References:

1. Naumenkova, S. V. and Mishchenko, V. I. (2010). *Systema Regulyuvannya Rynkiv Finansovykh Poslug Zarubizhnykh Krain* [The System of Regulation of the Markets of Financial Services of Foreign Countries]. Center of Sci. Studies of the NBU, Kyiv, Ukraine.
2. Naumenkova, S. V. and Mishchenko, S. V. (2010). *Rynok Finansovykh Poslug* [The Market of Financial Services], Znannya, Kyiv, Ukraine.
3. Pshyk, B. I. (2017). "Problems of non-banking financial services markets development in Ukraine and ways of their". *Efektivna ekonomika*, vol. 9, retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5759> (Accessed 01 September 2018).
4. *Richni zvity Natskomfinposlul* [Site NFP "Annual reports NFP"], retrieved from: <https://www.nfp.gov.ua/ua/Richni-zvity-Natskomfinposlul.html> (Accessed 01 September 2018).
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "About financial services and state regulation of financial services markets", retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (Accessed 01 September 2018).
6. Pro Natsionalnu komisiyu, shcho zdisniuie derzhavne rehuliuivannia u sferi rynkiv finansovykh poslul [About National Commission that carries out state regulation in the field of financial services markets], retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011> (Accessed 01 September 2018).
7. *Nazionalnii bank Ukrainy* [Site National Bank of Ukraine], retrieved from: <http://qps.ru/nNpQY> (Accessed 01 September 2018).
8. The regulation of non-bank financial institutions : the United States, the European Union, and other countries (English), retrieved from: <http://qps.ru/nM3Gh> (Accessed 01 September 2018).
9. Banking regulation 2018 in USA, retrieved from: <https://is.gd/J4IM3M> (Accessed 01 September 2018).
10. Zdenko Prohaska, Bojana Olgić Draženović Supervision Of Non-Banking Financial Institutions In Croatia, retrieved from: <https://is.gd/5QuAla> (Accessed 01 September 2018).

